

”Att tänka med ögonen”: om Gustaf Näsströms historieskrivning och historiepedagogik

Arne Helldén

Linköping University Post Print

N.B.: When citing this work, cite the original article.

Original Publication:

Arne Helldén., ”Att tänka med ögonen”: om Gustaf Näsströms historieskrivning och historiepedagogik, *Kronos : historia i skola och samhälle*, 1988, Nr. 2, s. 67-70.

Utgivare: Institutionen för lärarutbildning, Avdelningen för historia, Linköpings universitet
Tidskriften kom ut med sista numret 1990.

Postprint available at: Linköping University Electronic Press

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-126219>

OM LÄSNIINGEN OM LÄSNIINGEN

Arne Helldén

"Att tänka med ögonen"

- om Gustaf Näsströms historieskrivning och historiepedagogik

Läroarutbildning är (eller bör vara) ett led i en blivande lärares bildningsgång. Det är viktigt att uppmärksamma de studerande på att läraryrket innebär att man hela sitt liv är sysselsatt med sin egen bildning- och med andras. Det är därför man är lärare. Bildning är t ex en uppövad förmåga att se. Det innebär inte nödvändigtvis att se på precis samma sätt eller detsamma som alla andra, som är bildade. En vanlig föreställning hos dem som kritiserar ett begrepp som "det gemensamma kulturarvet" är just att de föreställer sig att det finns ett konventionellt kulturarv. Men det finns det inte. Man ser olika saker i det förflutna och ser dem på skilda sätt. Men så mycket kan vi vara överens om att själva förmågan att se är gemensam för dem som besitter en viss grad av bildning. Det är därför vi skulle kunna vara överens om att en uppgift i all läroarutbildning borde vara att uppöva läroarkandidaternas förmåga att se.

Med att se menar jag här inte bara konsten att se på bilder utan snarare det Gustaf Näsström kallat konsten att "tänka med sina ögon". Först när en lärare är i stånd att tänka med sina ögon kan han också lära sina elever att se. I historia har under ett par decennier lärare vant sig av med att se. Historieläraaren har bibringats idén att historien består av streck och linjer. De gamla mästarna inom historieskrivningen var däremot inriktade på konkretion. De försökte föreställa sig de historiska gestalterna, händelser eller epoker. Det fanns alltså ett estetiskt moment i betraktandet av historien. Historia var "konst". Bland annat var en av passionerna att se det stora i det lilla, att skåda en hel värld, ett tidsskede i en liten detalj. Tag t ex Carlyles' den franska revolutionens historia. Carlyle har lärt många historiker och andra (Selma Lagerlöf, t ex) att se, t o m att se syner. Färger, gester, gestalter, scener... Gunnar Ekelöf har sagt det så: Ge eleverna "tiden, dess umgängeston, klädedräkt bland hög och låg, gatsmuts och odörer, ekipager, musik, även slagdängor, måleri, även krogskyltar, könsmoralen, formen på glaset, dekoren på tallrikarna, matrecept, sotarpojkmarnas rop, skeppen på Strömmen eller Älven, dagens on dits och bon mots." Det är ett helt pedagogiskt program Ekelöf skisserar. "Sotarpojkmarnas rop" har han med säkerhet fått från August Strindbergs En stockholmspromenad på 1730-talet ur Gamla Stockholm.

Några historiedidaktiska standardverk

Det finns ett par verk, som borde tillhöra repertoaren (och väl ibland gör det) i den ämnesdidaktiska utbildningen. Ett äldre, nu väl glömt, kan jag nämna

(som är utmärkt): Ernst Klein, Sveriges historia i bilder. Ett annat är naturligtvis Tideströms Dikt och bild. Jag minns den fullsatta lärosal X på Carolina, när Gunnar Tideström presenterade förstudierna till sitt arbete, med ljusbilder, inför en hänförd publik. Tideström var just en skolmästare i ordets rätt och fina betydelse, noggrann och precis. Han talade aldrig *till* en bild. Bilderna visades under djup tystnad. Och det han lärde oss (och det man kan lära sig i hans bok) är konsten att bruka adjektiv (ett viktigt led i lärarutbildningen!).

Och så finns amatören eller diletanten! Ett exemplar av denna fina och nyttiga (och nu sällsynta) människotyp var Gustaf Näsström, journalist och konstkritiker m m. Han var själv som klippt och skuren ur en 1700-tals-salong, liten rund och fryntligt guppande, fylld av nyfikenhet och spiritualitet. Vad han ville lära ut var alltså konsten att "tänka med ögonen inför ting och miljöer i historien". Så här gick han tillväga (jag tar ur min bokhylla fram tredje delen av hans *Forna tiders Sverige*, den som behandlar 1700-talet):

Näsström reste land och rike kring med sin fotograf, besökte slott och herresäten, hus och kojor, småstäder, muséer, prästgårdar och privata arkiv och med sig hem hade en fångst av intryck och material, stort som smått, och av allt han fått i sin famn gör han sedan i rykande fläng en bilderbok om 1700-talet, som får läsaren att tappa andan. Här finns, inte allt, men mycket! Hus och hem, mat och dryck, hög och låg, livet på landet och livet i staden, husgeråd och redskap, krogar och politiska klubbar, umgängesliv, det lärda livet, vardag och fest. Hur bär han sig åt? Det är just det som är värt att observera, när vi lär oss konsten att se.

Näsströms pedagogik

Näsström lägger t ex ett skrivplån, som Karl XII en gång plitat på "med sina behandskade krigarnävar" bredvid ett annat skrivplån som Gustav III fått av grevinnan Egmont. Och så trollar han lite och vi får en lukt av "karolinsk" kärvhet och enkelhet och så en doft av parfymerat "gustavianskt". Två tidevarv möts. Näsström har här låtit "det lilla", ett litet ting, en liten detalj, spegla "det stora". Men det kan ske på flera sätt, ett möte mellan två människor, t ex Tessin möter Linné i naturaliekabinetet på Drottningholm och ett långt samtal utspinner sig kring alla märkvärdigheter mellan de båda pudrade herrarna, i vilket Linné lär Tessin att "beundra naturen och dyrka skaparen". Med ens är både Linné och Linnés hela system karakteriserat.

Just *karakteristiken* är något som en lärare måste lägga ner en stor omsorg på. *Kontrastbelysning* är här ett utmärkt medel. Näsström använder ofta denna metod: "Den karolimska tidens hådra krigartag med handen om pistolkolven hade ersatts med frihetstidens resonlighet och hänsyn med

handen om penningpungen! "Den karolinska tidens heroism, dess krigiska ansikte, och övergången till frihetstidens "borgerliga" karaktär tecknas här snabbt och effektivt.

Genom kontrastbelysning ger oss Näsström bilden (eller rättare två bilder) av prästens position på landet. Den välbeställda prästen var en centralfigur i landsbygdshierarkin. Han hjälpte bönderna inte blott med det andliga utan också med det världsliga. Prästen bistod bönderna "i deras jordbruks- och trädgårdsbekymmer och när de blev sjuka." Han antogs åtminstone ha lärt sig lite "pastoralmedicin" och hade ett "husapotek" och kanske t o m en "elektricitetsmaskin" till bot för sjukdomar. Det är den ena bilden, den idylliska, av prostafar med sin söndagslust och vardagsro. Men det fanns en annan också. Det fanns ett prästproletariat: "somliga står fram som Gösta Berglinggestalter, demoniska överdängare i älgskog och dryckjom, andra är bara vardagsgrå trashankar, som super och slåss med drängarna på fester och marknader, medan andra återigen trälar bakom plog och harv... Mot dem alla grinade fattigdomens slocknande spis."

Och hur väl kan inte dagböcker, brev, memoarer ge oss livet så som det levdes eller upplevdes av tidevarvets egna människor! Det är ju bättre att höra orden från prosten Lanaerus egen mun, när han gnäller över seklets dragning till "maklighet och lättja" än att hämta beskrivningen från en historiebok. Sådant är vår tids genius, menar prosten: "Alla konster och uppfinningar går ju ut på livets bekvämlighet... Antingen vi skola resa, åka sitta eller ligga, så är makligheten oss om hjärtat..." Och det är också bäst att låta eleven uppleva ståndsskillnader genom att med egna öron höra hur Carl Gustav Tessin, den arrogante (av födsel...)adelssprätten vid betraktandet av slättergillet utbrista att han föga uppskattar "öl, sorl och bondluk" eller se hur hovdamerna håller sig för näsan, när Gustav III hejdlöst pruttar i salongerna eller fasar för det ögonblick kungen öppnar sin mun med alla "maskätna tänder". Det burleska och bisarra är utan tvivel framgångsrika pedagogiska hjälpmedel.

Att se det märkliga i det omärkliga

Jag ska till sist bara peka på en avgjort viktig ingrediens i både bildning och undervisning: förmågan att se det märkliga i det som inte alls verkar så märkligt. En stol, t ex, är en märklig sak. Och att då plössligt upptäcka att 1700-talet uppfann fåtöljen, själva idén att man skulle sitta bekvämt och mjukt (så att man kunde prata länge, umgås, konversera eller vila), det öppnar väldiga perspektiv på hela vår moderna civilisation och, om man så vill, på hela historien. På 1700-talet inrättade man sig för att leva på denna jorden. Livet fick ett vardagsrum (som om livet skulle vara i evighet). Eller för att ta ett annat exempel, där Näsström plössligt meddelar en insikt. Han talar om livet på landsvägen och anmärker: "Ett faktum står kvar: landsvägen - eller riksvägen som vi skulle säga - var i första hand

statsmakernas, handelshusens och de förnämas väg." Det vanliga folket, med andra ord, kom sällan utanför sockengränsen. De levde och dog i den by eller stad, där de en gång fötts.

Jag har här bara plockat ut några kom ur Näsströms bilderbok. Och det är hur Näsström, som en god pedagog, använder orden jag beskrivet. Sen tillkommer ju bilderna. Och dem ska man se på länge. Men det är en annan historia.

